LAUSUNTO

Helsinki 13.11.2023

Sosiaali- ja terveysvaliokunta

Viite: HE 75/2023 vp

Asia: Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi eräiden kansaneläkeindeksiin ja elinkustannusindeksiin sidottujen etuuksien ja rahamäärien indeksitarkistuksista vuosina 2024–2027 ja siihen liittyviksi laeiksi sekä lapsilisälain 7 §:n muuttamisesta

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry on valtakunnallisten sosiaali- ja terveysjärjestöjen kattojärjestö. SOSTE on sosiaali- ja terveyspoliittinen vaikuttaja ja asiantuntijajärjestö, joka rakentaa sosiaalisen hyvinvoinnin ja terveyden edellytyksiä yhteistyössä jäsenyhteisöjensä kanssa. SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry:n varsinaisina jäseninä on yli 240 valtakunnallista sosiaali- ja terveysalan järjestöä ja yhteistyöjäseninä lähes 70 muuta sosiaali- ja terveysalan toimijaa.

Lisätietoja:

pääsihteeri Vertti Kiukas, vertti.kiukas@soste.fi, p. 040 592 4287
erityisasiantuntija Anna Järvinen, anna.jarvinen@soste.fi, p. 050 586 5677

SOSTE Suomen sosiaali ja terveys ry

Vertti Kiukas
pääsihteeri

LAUSUNNON KESKEINEN SISÄLTÖ

- SOSTE esittää indeksijäädytyksistä luopumista. Indeksijäädytyksiä tulee arvioida osana muita sosiaaliturvaan kohdistuvia leikkauksia ja kohtuuttomista leikkauksista perusturvan varassa elävien ihmisten toimeentuloon tulee luopua.
- Lapsilisään ehdotetut korotukset ovat kannatettavia. Ne eivät kuitenkaan kompensoi useille pienituloisille perheille kohdistuvia muita sosiaaliturvan leikkauksia.

Indeksijäädytykset heikentävät kohtuuttomasti pienituloisten toimeentuloa

SOSTE ei kannata esitettyjä indeksijäädytyksiä, jotka koskevat laajasti eri etuuksia, muun muassa vähimmäismääräisiä sairauspäivärahoja, kuntoutusrahaa, työttömän perusturvaa, yleistä asumistukea, eläkkeensaajan asumistukea sekä opintoetuuksia. Jäädytysten ulkopuolelle jäisivät vain kansaneläke, takuueläke, perhe-eläke, kansaneläkelain mukainen lapsikorotus, vammaisetuudet, rintamalisät, toimeentulotuen perusosa, luopumistuen täydennysosa, lääkekatto, sotilasavustuksen perusavustus ja elatustuki.

Lait olisivat voimassa vuoteen 2027, mutta niin, että jäädytysten enimmäisvaikutus etuuksien reaalitasoon voisi olla enintään 10,2 prosenttia. Tämä on suuri leikkaus, joka vähentää merkittävästi ihmisten reaalituloja ja vaikuttaa pysyvästi etuustasoon. Perusturvan taso on jo aiemmin perusturvan riittävyyden arvioinnissa todettu matalaksi. Se ei riitä nytkään kohtuulliseksi katsottuun minimikulutukseen. Jatkossa ihmisten on pärjättävä vielä huomattavasti pienemmillä tuloilla.

Indeksijäädytysten myötä esimerkiksi työttömän perusturvan reaaliarvo laskisi vuonna 2024 noin 45 euroa kuussa, vuoteen 2027 mennessä laskua olisi jo 91 euroa. Samansuuruinen olisi pudotus myös vähimmäismääräisissä sairaus-, vanhempainpäivärahoissa ja kuntoutusrahassa. Opintorahassa reaaliarvon pudotus olisi ensi vuonna noin 16 euroa ja vuoteen 2027 mennessä noin 32 euroa kuukaudessa. Nämä ovat merkittäviä leikkauksia pienituloisten taloudessa. Moni etuuden saaja saa samaan aikaan useampaa etuutta, jolloin indeksijäädytysten kumuloituvat vaikutukset ovat vielä suurempia.

On kohtuutonta heikentää näin merkittävästi perusturvan tasoa. Tilanne, jossa toisilla menee yhä paremmin ja heikoimmassa asemassa olevilla yhä huonommin, ei rakenna yhteiskuntaan luottamusta ja yhteenkuuluvuuden tunnetta. Perusturvan tehtävänä on tukea ihmisten toimintakykyä. Mikäli perusturvan taso on liian matala, tulee siitä rajoite ihmisten osallistumiselle. Lisäksi mitä matalampi on perusturvan taso ja mitä enemmän kontrollia sekä vaatimuksia sen saamiseen liittyy, sitä heikommin perusturva tukee ihmisten luottamusta yhteiskuntaan.

Tavoitteiden vastaisesti köyhyys lisääntyy

Esityksessä arvioidaan sen vahvistavan työllisyyttä 22 700 työllisellä. VM:n arviointimuistiossa todetaan, että kun huomioidaan lisäksi hallitusohjelmassa sovittuja toimenpiteitä, indeksijäädytysten

työllisyysvaikutukseksi tulee noin 18 600 työllistä. Talouden suhdanne ja työllisyystilanne ovat kuitenkin heikkenemään päin, mikä vaikeuttaa työllisyystavoitteen saavuttamista. Sille suurimmalle osalle etuuksien saajista, jotka eivät töihin pääse tai jotka eivät pysty työskentelemään, seurauksena on vain toimeentulon heikennyksiä. Esimerkiksi työttömiä oli elokuussa 2023 noin 250 000.

Suomen tavoitteena on vähentää köyhyys- tai syrjäytymisriskissä olevien määrää 100 000:lla vuoteen 2030 mennessä, määrästä kolmasosan on oltava lapsia. Esitetyt indeksijäädytykset ovat täysin vastakkaisia tälle tavoitteelle. Esityksen arvioidaan lisäävän pienituloisten määrää 41 600 henkilöllä, joista lapsia on 3 900. Pienituloisten määrän lisääntymisen lisäksi indeksien jäädyttäminen myös syventää jo olemassa olevaa köyhyyttä niiden kohdalla, joilla toimeentulotuki ei paikkaa tilannetta.

Köyhyyden lisääntymisellä voi olla huolestuttavia seurauksia: ylivelkaantuminen lisääntyy, vuokrien maksaminen vaarantuu, ruokamenoista selviytyminen vaikeutuu ja ihmisillä ei ole varaa tarvitsemaansa terveydenhuoltoon ja lääkkeisiin. Sosiaalisten ongelmien yleistyminen lisää korjaavien palvelujen tarvetta ja myös niiden hoitamisesta yhteiskunnalle aiheutuvat kulut kasvavat pitkälle tulevaisuuteen. Sosiaalisten ongelmien lisääntyminen myös siirtää ihmiset yhä kauemmas työmarkkinoille siirtymisestä. Esimerkiksi ulosottoon joutuminen on suurimpia kannustinloukkujen aiheuttajia.

Useiden etuuksien indeksijäädytykset kohdistuvat enemmän naisiin kuin miehiin. Indeksikorotusten tekemättä jättämisen arvioidaan kohdistuvan pikkulapsiperheissä enemmän naisiin kuin miehiin. Vähimmäismääräistä vanhempainpäivärahaa maksetaan selvästi useammin naisille kuin miehille. Myös työttömyysturvan leikkausten on arvioitu osuvan enemmän naisiin kuin miehiin, koska naiset saavat enemmän esimerkiksi lapsikorotuksia ja suojaosan poisto osuu erityisesti naisiin, koska osa-aikainen työ on yleistä naisvaltaisella kaupan alalla. Myös vähimmäismääräistä sairauspäivärahaa maksetaan hieman enemmän naisille kuin miehille. Lisäksi opintorahan saajista suurempi osa on naisia. Sekä yleistä asumistukea että eläkkeensaajan asumistukea maksetaan useammin naisille kuin miehille.

Toimeentulotuen varaan joutuminen lisää kannustinloukkuja

Perusturvaetuuksien indeksien jäädyttäminen usean vuoden ajalta heikentää pysyvästi perusturvan tasoa. Se myös heikentää perusturvaa suhteessa viimesijaiseksi tarkoitettuun toimeentulotukeen. Indeksijäädytysten myötä toimeentulotuen tarve lisääntyy. Perustuslakivaliokunta on aiemmin pitänyt huolestuttavana, että ehdotettu lainsäädäntö ohjaa ihmisiä toimeentulotuen varaan. Myös parlamentaarisista jäsenistä koostuva sosiaaliturvakomitea piti viime kaudellaan pitkäaikaisen toimeentulotuen tarpeen vähentämistä yhtenä keskeisenä tavoitteena sosiaaliturvan uudistamisessa.

Toimeentulotuki on vahvasti tarveharkintainen etuus ja sen varaan joutuminen tarkoittaa ihmisille jatkuvaa asioimista etuusbyrokratian kanssa raportoiden tuloistaan ja menoistaan. Toimeentulotuelta on heikompien kannustimien vuoksi vaikeampi työllistyä, millä on negatiivinen vaikutus työvoiman tarjontaan pitkällä aikavälillä.

Pidentyneellä toimeentulotukiasiakkuudella on todettu olevan myös ylisukupolvisia vaikutuksia. Erityisesti toimeentulotuen saannin pitkittyessä lasten hyvinvointiongelmat yleistyvät. Tutkimuksessa on osoitettu, että pitkäaikaisesti toimeentulotukea saaneiden vanhempien lapsista lähes kolme neljästä oli

saanut myös itse toimeentulotukea ja lähes puolet oli vailla peruskoulun jälkeistä jatkotutkintoa. Sama ilmiö toistui lasten psykiatrisessa erikoissairaanhoidossa, psyykenlääkkeiden käytössä, rikollisuudessa ja kodin ulkopuolelle sijoituksissa. Näin perusturvan heikentäminen ja ihmisten siirtäminen viimesijaisen toimeentulotuen varaan lisää julkisen talouden kuluja pitkälle tulevaisuuteen. Tutkimus osoittaa esimerkiksi, että perheiden siirtyminen toimeentulotuelle lisää terveydenhuollon ja lastensuojelun kustannuksia.

Esitetyt lapsilisän korotukset ovat kannatettavia, mutta eivät kompensoi pienituloisille perheille kumuloituvia muita leikkauksia

Lapsilisien korottaminen niissä perheissä, joihin kohdistuu suurin köyhyysriski, on kannatettavaa: pikkulapsiperheissä, yhden huoltajan perheissä ja monilapsisissa perheissä. Korotukset ovat kuitenkin pieniä ja eivät kompensoi esimerkiksi työttömyysturvan lapsikorotusten poistoa. Lapsikorotusten poistamisesta kertyvä säästö luvattiin hallitusohjelmassa kohdentaa uudelleen lapsiperheille. Lapsilisien korotukset eivät kohdistu niille, joilta lapsikorotukset leikataan, vaan kaikille lapsilisän saajille, myös hyvätuloisille. Lapsilisien korotukset ovat suuruusluokaltaan murto-osa työttömyysturvan lapsikorotusten tasosta.

Lapsilisiä ei ole sidottu indeksiin ja niiden reaaliarvo laskee jatkuvasti. Jatkossa lapsilisät tulisi sitoa indeksiin ja etuutta tulisi jatkossa saada siihen saakka, kun lapsi täyttää 18 vuotta.

Leikkausten kumuloituvat vaikutukset huomioitava ja luovuttava kohtuuttomista leikkauksista

Hallitusohjelmassa linjattujen sosiaaliturvaan kohdistuvien erilaisten leikkausten ja indeksijäädytysten yhteisvaikutukset tulisi arvioida ja luopua samoille ihmisille kohdistuvista kohtuuttomista leikkauksista. Esitysten vaikutusten arviointi erikseen ei anna todellista kuvaa pienituloisten tilanteesta. Yksittäisten leikkausten kohdalla arvioidut vaikutukset voivat näyttää kohtuullisilta ja perustuslainmukaisilta. Kumuloituvat vaikutukset ovat kuitenkin pienituloisille ihmisille merkittäviä.

SOSTE julkaisee 14.11. tarkennettuja laskelmia, jotka osoittavat sosiaaliturvan kumuloituvien leikkausten lisäävän ensi vuonna köyhien määrää 68 000 henkilöllä (+ 9,2 %), joista lapsia on 16 700 (+ 13,6 %). Toimeentulotuen varaan putoaa 65 000 ihmistä. Eniten pienituloisten määrä lisääntyy Uudellamaalla (+12,8 %).

Sosiaali- ja terveysministeriö julkaisi 9.10.2023 arvioinnin sosiaaliturvaleikkausten yhteisvaikutuksista. Se osoittaa, että pienituloisuus tulee kasvamaan ja leikkaukset köyhdyttävät erityisesti kaikista pienituloisimpia. Tuloerot kasvavat. Kolmen pienituloisimman tulokymmenyksen osuus kotitalouksien yhteenlasketusta käytettävissä olevasta tulosta supistuu. Viisi suurituloisinta tulokymmenystä taas kasvattaa tulo-osuuttaan. ”Suuria häviäviä”, eli kotitalouksia, joiden käytettävissä olevat tulot pienenevät yli kymmenen prosenttia, on eniten kahdessa alimmassa tulokymmenyksessä. STM:n arvio ottaa huomioon vain vaikutukset vuodelle 2024, ei indeksijäädytysten koko hallituskaudelle kumuloituvia vaikutuksia.